

KI LEHET ÁLDOZAT?

Viktimizáció a 2017-es magyar metoo-vitában

Kiss Balázs

(Társadalomtudományi Kutatóközpont)

Szabó Lilla Petronella

(Társadalomtudományi Kutatóközpont; Budapesti Corvinus Egyetem)

Farkas Xénia

(Társadalomtudományi Kutatóközpont; Budapesti Corvinus Egyetem)

*A tanulmány beérkezett: 2020. október 4., opponálás: 2020. október 13–31.,
véglegesítve: 2020. november 4.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A politika moralizálódásával egyre többször kifejezetten emberközeli, sőt, testközeli ügyek keltenek nagy hullámverést a politikában és a közéletben. Ennek egyik eklatáns példája a 2017-es metoo-botrány, majd vita. A tanulmány a Sárosdi Lilla és Marton László között törtéteknek azt az aspektusát mutatja be, ahogyan a vitában létrejön az áldozat konstruktuma, ahogyan tehát a személyek viktimizálódnak és villifikálódnak, és amilyen szerepet az érzelmek játszottak ebben. Társadalomszemiotikai alapú szöveges és vizuális elemzést végezve a legfontosabb közéleti médián (televízió műsorok, internetes portálok, közösségi média) a kutatás ötféle eseménykonstrukciós irányt és hatféle áldozatkonstruktumot különböztetett meg. Az eseménykonstruktumok: szexuális zaklatás, hatalmi visszaélés, erőszak, piaci csere, megszokott történet. Az áldozatkonstruktumok: objektív áldozat, szubjektív áldozat, kulturális áldozat, hatalmi áldozat, politikai áldozat és bűnbak áldozat.

Kulcsszavak: viktimizáció ■ textuális elemzés ■ vizuális elemzés ■ érzelmek ■ a politika moralizálódása

Ha van eklatáns példája a politika moralizálódásának (Brown, 1995: 44–47), akkor az az áldozatkultusz megjelenése a közbeszédben. Ahogyan Zombory Máté (2019) vázolja a történeti háttérrel: annak nyomán, hogy a hatvanas-hetvenes években a radikális társadalomátalakító erőfeszítések kudarcot vallottak, felerősödött az a gondolat, hogy ha nem a gazdasági, a politikai és a szociális rendszer forradalmi átalakításával lehet javítani a társadalmon, tehát egyre kevésbé érdemes ezeket a politika témájává tenni, akkor az egyéni vi-

selkedés megjavítására kell összpontosítani. Szokás ezt a baloldal kulturális fordulatának is nevezni, kevésbé a magas művészetet értve kultúra alatt, mint inkább az emberek hétköznapi viselkedését. Erre a fordulatra vezethetjük vissza az olyan érdeklődési irányok felértékelődését is, mint az identitáspolitika vagy éppen az érzelmekutatások.

A politika tehát moralizálódik. A politikuson, de a politikában aktív állampolgáron is morális szempontokat kérnek számon. A moralizálódáshoz és moralizáláshoz pedig nemcsak szabályok kellene, mint például a politikai korrektség, hanem olyan skála is, amelyik mentén egymáshoz képest megítélhetőek a bűnök és az erények. E skála két végpontja két abszolútum: a gonosz helyét általában a náci foglalja el, a másik végén pedig ott találni az áldozatot. Ahogyan Hans Boutellier (2004: 75.) írja: egy morálisan megosztott világban az áldozat lett az erkölcsi közös nevező.¹

Egyre inkább áldozatközpontú korban élünk tehát. Ahogy Descartes-ot parafrázálva Sandra Walklate (2007: 23.) írja: „Áldozat vagyok, tehát vagyok”. Ha valaha, a heroikus korban, a napnyugati kollektív képzeletet hősök népesítették be Héraklésztől James Bondig, a keresztes lovagoktól az 56-os szabadságharcosig, akkor manapság inkább áldozatok kultuszát ápoljuk a családon belüli erőszakétől kezdve a klímakatasztróféig, az 1944-es német megszállásától a metoo-éig.²

A jelen tanulmány egy ilyen viktimizációnak, tehát áldozatkonstrukciós eseménysornak, a 2017 őszen Magyarországon is elindult metoo-mozgalomnak, pontosabban a történések egyetlen darabjának és a vele kapcsolatos verbális és képi diskurzusoknak a leírására vállalkozik. Az érdekel bennünket, hogy milyen fő érvelési irányok alakultak ki a magyarországi metoo recepciójában, hogyan hoztak ezek létre áldozatidentitásokat, és ezen belül mi volt a funkciója és működése az érzelmeknek. Az áldozatkonstruktuimtól ugyanis szinte egyenes út vezet a megfelelő érzelmi viszonyuláshoz: az áldozatot sajnáljuk, együtt érzünk vele, az elkövetőt pedig elítéljük és gyűlöljük, vagy legalább hargszunk rá.

Hogyan megy végbe a magyar közbeszédben a viktimizáció? Milyen metaforák, diskurzusok és képek és milyen érzelmek kapcsolódnak a folyamatához? Nem a jogi vagy kriminológiai értelemben vett sértettekkel foglalkozunk, hanem azzal, ahogyan a recepció valakiből áldozatot hoz létre. Nem mindenkiből lesz és lehet ugyanis áldozat, erre utal tanulmányunk címe is.

A kérdésnek a moralizálódás általános tendenciája mellett van egy specifikusabb politikai relevanciája is. Itt arra gondolunk, milyen nehézségei vannak a mai politikusoknak akkor, amikor támogatók után néznek. Közhely számba megy, hogy manapság már a régi, gazdasági és szociális törésvonalak mentén nem könnyű politikai képviselőt kialakítani, ezeket ugyanis számtalanszor felülírja a leginkább kulturálisnak vagy inkább identitásközpontúnak nevezett megosztottság. Ennek példája a viktimizáció, az a tendencia, hogy

áldozattá nem csak a munkanélküliek, az idősek, a képzetlenek válhatnak, hanem bárki, aki olyan élethelyzetbe kerül, hogy valamely elkövetőnek a sajnárgatottjává lesz. Áldozattá éppúgy válhat a szexuálisan molesztált vezérigazgató, mint egy közterületről kitiltott hajléktalan, éppúgy egy politikus abúzusnak kitett felesége, mint a szegregáció által fenyegetett cigánygyerek a falusi iskolában. Inkább politikai hívó szó korunkban a prekariátus (Mehozay, 2018) és a vulnerabilitás, mint a szegénység.

A politikus pedig felléphet az áldozatok megmentőjeként, képviselőjeként és a gonosz elkövetők elleni küzdelem harcosaként, ehhez pedig érdekelt abban, hogy áldozatot és elkövetőt teremtsen: viktimizáljon és villifikáljon. Magyarországon is láttunk éhségmeneteket, ahol nem az éhezők, hanem az őket képviselni szegődött politikusok vonultak. Láttunk békemeneteket, ahol nem a miniszterelnök, a nyugati támadások célpontja volt látható, és nem is a gyarmatosítás magyar áldozatai emeltek a magasba transzparenst, hanem politikusok, nagyvállalkozók és közírók.

Célunk, hogy segítsünk felismerni az áldozattá válás lehetőségét: ki lehet, és ki nem lehet áldozattá; és annak mechanizmusait: a konstrukciós eljárásokat, tudáselemeket, érzelmeket és identitáskomponenseket. Az érzelmeket azért tartottuk fontosnak vizsgálni, mert a közfelfogás szerint az áldozatot megteremtő abúzus hatása hosszabb-rövidebb ideig csak vagy leginkább az érzések és érzelmek, az elfojtások és neurózisok szintjén jelentkezik. Ezért az áldozat szerepre törekvőnek vagy az arra kiszemeltnek a megfelelő érzésekről kell beszámolnia az abúzussal, majd a nyilvánosságra hozatallal kapcsolatban is. A viktimizáció tehát nem éri be az események elmondásával, hanem megköveteli az érzések és érzelmek hiteles megvallását is.

A nyilvánosság viktimizáló erőfeszítéseinek a leírásához a magyar metoo-t, annak is egyetlen szeletét választottuk. Nemcsak azért, mert nagy érdeklődést keltett a nyilvánosságban, hanem azért is, mert az amerikai, majd a magyar mozgalmat az áldozatok indították, s a megnevezése is arra épül, hogy a résztvevőit kizárólag a közös áldozat identitás, az „én is” kinyilvánítás köti össze. Az áldozat mivolt elegendőnek ígérkezett ahhoz, hogy planetáris közösséget hozzon létre emberek között gazdasági, szociális és kulturális különbségekre való tekintet nélkül. Következésképpen a metoo-ügyet képező viták, kitérülések és szakmai fejtegetések jó lehetőséget kínáltak a viktimizáció szubjektumkészletének és eljárásainak vizsgálatához.

A VIKTIMIZÁCIÓ ÉS AZ ÉRZELEMNYELVÉSZET IRODALMA

Előbb a viktimizáció irodalmát mutatjuk be röviden, majd a politikatudományban legkevésbé ismert aspektusról, az érzelmek nyelvi megjelenéseiről szóló szakirodalom következik.

A viktimizáció irodalma

Az áldozat régi témája a szakirodalomnak, már csak azért is, mert hosszú ideig a szó elsősorban aktív cselekvésre utalt, arra, hogy valaki áldozatot hozott valaki másért, a saját közösségéért, és ezáltal vált áldozattá. Ily módon az áldozat kérdése egyszerre vallástörténeti és teológiai művek tárgya (Balogh–Valastyán, 2016), s a talán legjelentősebb elméletet is ilyen nagy ambícióval hozta létre René Girard (1972, 1982), aki az egész kultúrát alapozta a bűnbak áldozat jelenségére.

Számtalan munka foglalkozik a hadi cselekmények áldozataival is (Dubber, 2002), és nem meglepő, hogy se szeri, se száma a büntetőjog vonatkozó munkáinak (Hoyle–Young, 2002; Walklate, 2007; Wexler et al., 2019), különösen azóta, hogy a hetvenes évektől kezdve a figyelem áttevődött a bűnösről az áldozatra.

Az újabb irodalom túlnyomó része konstruktivista, tehát az áldozat voltot nem esszenciának, hanem konstrukciós erőfeszítések eredményének tekinti, ezen belül különösen erős a narratív konstrukciók kutatása (Balogh et al., 2019). Paul Rock (2002) összefoglalja az áldozatkonstrukciók fő típusait, s a 2017-ben indult MeToo kapcsán is olyan kutatási kérdésekkel találkozunk, hogy hogyan konstruálja meg a média az áldozatokat, azok különböző típusait a hallgatás bátor megtörőjétől a rendszer sztoikus áldozatán át a vonakodó hősig és a hisztérikus szajháig (Starkey et al., 2019). Hogyan kerít a mozgalomnak pozitív tálalást a média, ugyanakkor mennyire nem képes szakítani azzal a beidegződésével, hogy ebben a témában is csak a celebritásokra figyeljen (De Benedictis, 2019). Különösen érdekesek azok a leírások, amelyek az áldozatszerep stratégiai alkalmazásaival, például az áldozati versengéssel foglalkoznak, és definiálják azokat a dimenziókat, amelyekben a verseny folyik (Noor et al., 2018: 83–87).

Nem elhanyagolható mennyiségű az olyan feldolgozás sem, amelyik a viktimizációt nem kulturális és konstrukciós kérdésnek tekinti, hanem a szót egyszerűen abban az értelemben használja, hogy valaki, szinte mindig nő, egy férfi erőszakos cselekedeteinek az elszenvedője (Carlyle et al., 2019; Martin et al., 2019).

Érzelemnyelvészeti megfontolások

A nyelvi érzelm kifejezés leginkább szembetűnő módja, amikor a beszélők konkrétan (azaz *deskriptív* módon, vö. Kövecses, 2000) kimondják, amit érznek. Ahhoz azonban, hogy megismerjük az ügyben nyilatkozók álláspontját, nem elég csak az általuk konkrétan használt szavakra és kifejezésekre támaszkodnunk (például *megijedtem*), hanem mélyebb betekintést kell nyernünk az események konceptualizációjába, azaz fel kell tárnunk azt, hogy az ügyben

érintett személyek, a sajtó, a felszólalók és a kommentelők milyen keretbe ágyazva értelmezik az eseményeket.

A keretezéselméletet számos tudományág, így a pszichológia (Kahneman–Tversky, 1984), a kommunikációelmélet (Entman, 1993) és a nyelvészet (Lakoff, 1986) is alkalmazta. A keretezést két fősodor mentén kutatták eddig: az *ekvivalencia-keretezés* arra fókuszál, hogy az adott információt milyen módon prezentálják, míg a *főhangsúly-keretezés* (emphasis framework) azt tárgyalja, hogy a beszélők miért egy bizonyos tényt vagy érvelést használnak egy másik helyett (Cacciatore et al., 2016). Ez utóbbi kevésbé megbízható kutatási irány, így elsősorban az ekvivalenciára fókuszálunk.

A nyelvi keretezés egyik ismert elemzési módja a Fillmore-féle (2006) keretszemantika, amely szerint maga a keret fogalmi rendszert foglal magában. Ahhoz, hogy egy fogalmat megértsünk, ismernünk kell az egész rendszert, ugyanakkor egy fogalom használata által az egész rendszer is elérhetővé válik. A keretszemantika középpontjában az a kérdés áll, hogy a nyelvi formák (például szavak, kifejezések) miképpen hívják életre a kereteket. A keretek előhívásához akár egyetlen szó említése is elég (Andor, 1985; Fillmore, 2006; Lakoff, 2004). Például az angol különbséget tesz a *shore* és *coast* szavak között, amelyek tengerpartot jelentenek; a kettő közti különbség azonban, hogy az előbbi a vízről érkező használatos, míg az utóbbi a partról nézve.

A kutatás során azonosítottuk azokat a nyelvi elemeket is, amelyek metaforikus kereteket hívnak életre. A metaforák természetüknél fogva jelentős keretezési potenciállal bírnak (Burgers et al., 2016; Krippendorff, 2017), amelyet pszichológiai kísérletek is bizonyítottak (lásd Thibodeau–Boroditsky, 2011). A metaforikus keretezés jelenlétét a politikai kommunikációban példázza, hogy George Bush kormánya *tax relief* („adókedvezmény”) néven hivatkozott az adókedvezményekre, amely az angolban az „adózás teher” metaforát hívja életre (Lakoff, 2004). Ezáltal a Bush-kormány olyan teherként határozta meg az adózást, amely alól a kormányzat képes mentesíteni az állampolgárokat, így érzékeltetve az intézkedéseik fontosságát (ibid.). A metaforikus keretek azonosításával tehát betekintést nyerhetünk a metoo körüli diskurzus mélyebb, konceptuális nyelvi ábrázolásmódjába.

A MAGYAR METOO – AZ ESET

A 2017 októberében az Egyesült Államokban elindított mozgalom első magyarországi következménye Sárosdi Lilla közösségi médiabeli posztja volt október 17-én.³ Ebben a színésznő megírta több mint húsz évvel korábbi élményét, amikor is egy nagytekintélyű színházi szakember, rendező és egyetemi oktató egy autóút alkalmával egyszer csak elővette a péniszét, és felszólította őt, hogy puszilja azt meg. A színésznő nem engedett a kérésnek, sírva fakadt,

amitől a férfi bosszús lett. Később, még az út során a színésznő bocsánatot kért tőle azért, mert csalódást okozott.

A poszt jelentős érdeklődést keltett, számos színház és szakmai szervezet nyilatkozatot adott ki arról, hogy az eset nem az ő berkeikben történt, valamint arról, hogy milyen belső mechanizmusokat működtetnek az ilyenek elkerülése végett. Ahogy Sárosdi Lilla néhány nappal később elmondta, nagyon erős nyomás nehezedett ekkor rá, hogy árulja el a zaklatója⁴ nevét, nehogy vétlen társulatok kerüljenek gyanúba. Ezt ő végül megtette, és felfedte, hogy Marton Lászlóról, a Vígszínház korábbi igazgatójáról, 2017-ben is főrendező-jéről és a színművészeti egyetem egyetemi tanáráról van szó.

A megnevezést még nagyobb vihar követte a nyilvánosságban. A megvádolt Marton László előbb perrel fenyegetőzött, és pedíg arra hivatkozva, hogy semmi ilyen nem történt, majd egy idő után bocsánatot kért azoktól, akiket sértett a közeledése. Közben számos további színésznő számolt be hasonló esetekről vele kapcsolatban, jóllehet ők nem fedték fel a kilétüket. A témában megszólaltak a fő médiumok, interjúkat készítettek Sárosdi Lillával és a színházi szakmában járatos emberekkel, a tudósításokhoz, véleménycikkekhez és interjúkhoz pedig több ezer hozzászólás érkezett az online fórumokon.

FORRÁSOK ÉS MÓDSZER

A vizsgálat korpuszát az a szöveg- és képhalmaz adta, amely a magyar metoo kezdetének tekinthető 2017. október 17-e utáni két hétben jelent meg a hazai nyilvánosság legfontosabb és politikai értelemben is releváns fórumain. Ennek megfelelően a következő oldalakat tekintettük át: *Index.hu*, *444.hu*, *hvg.hu*, *24.hu*, *Origo.hu*, *hirtvo.hu*, *atv.hu*, *168ora.hu*, *Mandiner.hu*, *pestisracok.hu*. Nemcsak a vonatkozó cikkeket, hanem a hozzájuk fűzött kommentárokat is elemeztük, valamint azokat a televíziós műsorokat és publicisztikákat, amelyekre az online portálok cikkei vagy a hozzászólások hivatkoztak.

Módszer

A viktimizáció folyamatát három tengely mentén vizsgáljuk:

- **Procedúrák.** A procedúrák legismertebbje a jogi út. Az egyik fél, vagy valaki az ő nevében, feljelentést tesz. Ha megnyeri a pert, a jog áldozattá avatja a sértettet. Más történések is mozgathatják az áldozattá válást: például áldozatsegítő szervezetek karolják fel a sérelmet szenvedettet, kívülállók adnak ki nyilatkozatokat mellette és az elkövető ellen, új intézmények keletkeznek az áldozattá válást megelőzendő stb., tehát a történések áldozattá avatják az egyjek részes felet.

- Tudáselemek. Ez alatt az általában vett áldozat mibenlétéről, az attribútumairól és tulajdonságairól szóló tudásokat értjük. Mit állítanak a megszólalók arról, hogy milyen egy áldozat, mi tesz valakit áldozattá, mi kell, hogy történjen vele ahhoz, hogy áldozatnak nevezhessük, hogyan kell viselkednie, mit kell éreznie és azt hogyan kell kifejeznie?
- Identifikáció. Identifikáció alatt ehelyütt azt a gesztust értjük, ahogyan a diskurzusban vagy a vizuális anyagban valaki az általában vett áldozat esetévé válik. Ennek egyik esete az önviktimizáció. A coming-out, a metoo kijelentés, kifejezetten önviktimizáló: emberek megjelölik magukat áldozatnak, magukra veszik az áldozat identitást. A másik eset az, amikor mások tesznek valakit áldozattá, vagyis kijelentik az adott személyről, hogy ő áldozat.

A kutatás alapját kvalitatív tartalomelemzéssel összekapcsolt társadalomszemiotika képezi (Kiss, 2017). A korpusz szövegeit és képeit azzal a szándékkal tekintettük át, hogy megtaláljuk bennük a közös elemeket, jelentésképző gócpontokat, visszatérő verbális és vizuális szemiotikai erőforrásokat. A kutatásunk elsősorban a zaklatási ügyekre reflektáló diskurzusban előforduló értelmezésekre tér ki, felvillantva a szereplők érzelmi világának ábrázolását; ugyanakkor mindezt nem kvantitatív jelleggel teszi, hanem a korpuszra építve vázolja fel az előforduló érzelmi kereteket.

EREDMÉNYEK

A módszernek megfelelően először a procedúratengelyt, majd a tudástengelyt, végül az identitástengelyt követjük. A három összefoglaló nagyon aránytalan, és pedig azért, mert procedúra alig indult.

A procedúrák

Ahogy említettük, a procedúrák legismertebbje a jogi út. A magyar metoo esetében perre nem került sor, mivel Sárosdi Lilla az elévülés miatt nem perelhetett, Marton László pedig elállt attól, hogy rágalmazásért beperelje a színésznőt. Az utóbbi pusztja lehetősége is jelentős felháborodást keltett, és pedig azon az alapon, hogy nem elég a valahai zaklatás, most még a rágalmazás címszava alatt is meghurcolják. *„Nyilván csak úgy heccből szeretik a nők nyilvánosan előhozni azt, hogy milyen megaláztatás éri őket. Nyilván.”*⁵

Azt ugyanis minden megszólaló elismerte, hogy az évtizedes tett elévült, és amúgy sem bizonyítható, még akkor sem, ha a Marton László ellen megnyilatkozó összes nő hajlandó tanúskodni.

A jogi procedúra elindíthatatlansága jelentősen gyengítette Sárosdi Lilla esélyeit az áldozattá válásra, ugyanis nagyon sokak számára végig bizonyítatlan maradt az, amit előadott a saját traumája gyanánt. Sok vita futott ki arra a kérdésre, hogy vajon a Sárosdi Lillával egyetértő másik fél tud-e bizonyítékot állítani az együttérzése mellé. *„Áldozat?? Miféle áldozat?? A szó jelentésével nem vagy tisztába. Szánalmasak vagytok mindnyájan, akik évtizedekkel ezelőtti bizonyíthatatlan dolgokat hoztok elő. Még egy bizonyított bűncselekmény is 5 év után elévül. Mit akartok ti 20 éve történt bizonyítatlan semmivel?!”*⁶

Más procedúrák viszont elindultak és a viktimizációra nézve sikerrel zárultak. A színésztársak, az egyetemi hallgatók, a színházak és az egyetem nyilatkozatot adott ki, Marton László pedig visszavonult az összes tisztségéből, és egyfajta bocsánatkérő nyilatkozatot tett közzé. Ez az eseménysor megerősítette azt a benyomást, hogy Sárosdi Lilla valóban áldozata volt annak idején a rendező szexuális molesztálásának.

Tudáselemek

Az alábbiakban először azt mutatjuk be, hogyan alkották meg a nyilvánosságban megszólalók az eseményt, vagyis a Sárosdi Lilla és Marton László között az autóban történetet. Bizonyos eseménykonstruktumok megengedik, sőt, megkövetelik azt, hogy az egyik szereplőt áldozatnak tekintsük, más irányok viszont lehetetlenné teszik ezt. Az eseményváltozatokat követően a sértett féllel kapcsolatos konstrukciós folyamatokat tekintjük át.

Az esemény konstruktumai

Elemzéseink szerint a jogi procedúra, a per termelte volna ki, állította volna elő a majdnem biztos tudást részben a hajdani történésekről, részben a színésznő viselkedéséről, és szilárdította volna meg a tudást az áldozat voltával kapcsolatban. Mivel erre nem került sor, a résztvevőket az általánosítás eszköze segítette a hozzászólásukban: ha abban nem lehetünk is biztosak, hogy mi történt abban a bizonyos fehér autóban, éppen elég okunk van az általános társadalmi tapasztalataink alapján azt feltételezni, hogy az történt, amit a színésznő elmesélt.⁷

Ez a körülmény különösen fontossá tette a hitelesség kérdését. Mennyiben lehet hinni a színésznőnek és a rendezőnek? Mivel a rendező egyetlen rövid nyilatkozatot adott ki, ezért végső soron csak a színésznő szavahihetősége került mérlegre.

Mindezek közepette alakultak ki az eseményről azok az értelmezési irányok, amelyek elősegítették, illetve megnehezítették a viktimizációt.

Szexuális zaklatás

A férfi szexuálisan zaklatta a nőt.⁸ A közöttük kialakult kapcsolatból nem következett az a felszólítás, amire a férfi az autóban vetemedett. Mivel nem volt közöttük szerelem, vagy legalább kölcsönös vonzódás, ezért az ilyen cselekedet egyoldalú szexuális megnyilvánulás, és így zaklatásnak minősítendő és elítélendő. Megfigyelhető, hogy aki zaklatásnak tekinti a történeteket, az az áldozat megjelölést alkalmazza a színésznőre. „...Mindenkinek azt kívánom, aki bagatellizálja ezt az ügyet, hogy éljen át egy ilyen megalázó helyzetet, legyen ő is áldozata egy ilyen szexuális kényszerítésnek! Nehogy már Marton legyen az áldozat ebben az ügyben! ☹️”⁹

Az ritkán merül fel,¹⁰ hogy jogi értelemben nem lehet szó zaklatásról, ugyanis az többszöri cselekvést jelent, míg itt csak egyszeri közeledés történt. A szócsere jelzi, hogy a társalgók hallgatólagosan elszakadtak a konkrét esettől, és általában beszélgetnek a hasonló történésekről, illetve azt, hogy további nők vallomása szerint Marton László többükkel is hasonlóan viselkedett, volt, akivel többször is.

Hatalmi visszaélés

A felszínen a közeledés szexuális ugyan, de a férfi a társadalmi státusánál fogva, és így amiatt, hogy jelentős hatalommal rendelkezett a nő fölött,¹¹ a hatalmát akarta fitogtatni, illetve a szexet a hatalmi fölénye kiélésére akarta megvalósítani. A férfi célja tehát nem a szexnek, hanem a hatalomnak az élvezése, a másik „leuralása” volt.¹² „Cseppet se szexről szól az efféle zaklatás és erőszak, hanem hatalomgyakorlásról”¹³

Erőszak

Jóllehet fizikai erőszakra nem került sor, sokak szerint ez a közeledés mégis az erőszak egyik esete. Nemcsak a fizikai kényszerítés, hanem a verbális és gazdasági fenyegetés is erőszak, márpedig itt a felszólítás és a barát általi kapacitálás verbális erőszaknak, a karrier ellehetetlenülésének a veszélye pedig gazdasági erőszaknak tekinthető.¹⁴ Az erőszak pedig a sértett félből áldozatot csinál; mindenki áldozat, aki ellen bármilyen erőszakot, legyen az fizikai, verbális vagy gazdasági, követnek el. „Nem csak a szexuális szolgáltatások, hanem minden egyéb a pozíciót és hatalmat ok nélkül, vagy haszonlesésből történő megalázkodás vagy korrupciós momentum ezeknek az embereknek a valóság érzetét tompítja. És egy idő után már nem tudják, hogy amit csinálnak az erőszak.”¹⁵

Piaci csere

Nem tudni pontosan a részleteket, de gyakori, hogy ilyenkor nem erőszak történik, nem is zaklatás, hanem csere: a karrierlehetőségért a fiatal nő szexet ad az idősebb férfinak.¹⁶ A közeledésnek kitett nők (és férfiak) vágya a karrier, tehát érthető, ha morálisan kétes dolgokat is „bevállalnak.” Mivel pedig a nő nem szenvedett el fizikai erőszakot, nem tört derékba a pályája, ezért semmilyen értelemben nem áldozat. Annyi történt, hogy nem állt rá a piaci cserére. „...egyfajta alkuszituáció, amiben az erősebb azért tehet nehezen visszautasítható ajánlatot, mert a gyengébb valamiféle előny megszerzéséért cserébe hajlandó eltérni v. elviselni a nem kívánatos közeledést, vagy nyomulást, vagy kifejezetten előnyszerzési szándékkal vállal úgymond »áldozatot.«”¹⁷

A szokásos történet

Bármilyen legyen is a mai megítélés, sem akkor, sem ma nem rendkívüli az, hogy idős vagy tekintélyes férfiak és fiatal nők között szerelmi, de legalábbis szexuális kapcsolat alakul ki.¹⁸ Ahogy az egyik hozzászólás írja: „*koztudott a fonok - titkarno viszony.*”¹⁹ Általában is emberek között szerelem, szexuális kapcsolat szokott létrejönni, azt pedig valakinek, többnyire a férfinak szokás kezdeményeznie. Amennyiben nem kerül sor fizikai erőszakra, akkor legfeljebb otromba közeledésről beszélhetünk, de ez nem tesz senkit áldozattá. Akár hasznos is lehetett az élmény a fiatal kezdő színésznő számára a későbbi alakításai felépítéséhez.

Az áldozat konstruktumai

Ha a kérdésünk az, hogy mi tesz valakit áldozattá, és az illető milyen áldozattá válik, akkor a következő hat típust találjuk az elemzett korpuszban: *objektív, szubjektív, kulturális, hatalmi, politikai* és *bűnbak* áldozat.

Lássuk őket egyenként!

Az objektív áldozat

Az áldozatot az esemény teszi, függetlenül attól, hogy ki hogyan éli azt meg. A sértett még akkor is áldozat, ha a korszellem miatt sem az elkövető a másikat, sem a sértett önmagát nem tekinti annak. Bármilyen érzései és tudása van a feleknek a történetekről, az esemény objektíve zaklatás, erőszak, valami, ami áldozattá teszi az egyiküket. Ezért a későbbi hasonló esetek elkerülése végett elő kell állni a történetekkel, márpedig ha a sértett nem tekinti magát áldozatnak, akkor nem fog előállni vele, tehát fel kell erről világosítani.

Az áldozati mivolt hitelességéhez a történetnek elfogadhatónak kell lennie, más szóval: elképzelhetőnek kell lennie annak, hogy a dolgok úgy folytak le, ahogy a megszólaló fél elmesélte. Ehhez legalább az elkövetőt meg kell neveznie, de a többi körülmény is elképzelhetővé kell, hogy tegye azt, hogy úgy és akkor folyt le a cselekmény. Ismerős elemekre van szükség: zárt térre, ahol csak az érintettek vannak jelen, és senki nem buktathatja le az elkövetőt. És sztereotip felekre:

- egy férfirra, aki tekintélyes és ezért megszokta, hogy mindent megkap azoktól, akik függnek tőle, vagy akik tisztelik;
- időződő férfirra, aki a megfogyatkozott férfiasságát nagy autóval és még nagyobb tekintéllyel ellensúlyozza;
- fiatal nőre, aki még járatlan az ilyen dolgokban, például mert még szűz, tapasztalatlan, és nincsen felkészülve arra, hogy hogyan kezelje az ilyen közeledést;
- naív nőre, akit elvakít a rajongás, a tekintély, a (látszólagos) megbecsülés és a nagy autó, és ezért nem gondol bele abba, hová is kerülhet, amikor belép a zárt térbe.

Ilyen helyzetekben majdnem természetes a férfi részéről az ajánlattétel, s egyben a visszaélés is, ami összességében a nőből áldozatot csinál.

Az ilyen cikkek jobbára erőszakos tevékenységeket ábrázoló képekkel illusztrálnak. Egy férfi sötét sziluettje fenyegetően tűnik fel és közeledik a kép előterében rettegő nő felé.²⁰ Függyöny mögött egy férfi éppen kezét emel egy nőre, aki menekülőben van, de látható, hogy nincs esélye.²¹ Egy férfi kéz női combon nyugszik, vélhetően kéréstelenül hatol be a nő intim terébe.²² A képeken általában nem szerepelnek az arcok, az áldozaté is ritkán, de az elkövetőé soha. Valóban a tett a lényeges és nem a részes felek.

Az objektív áldozatot tágabban vett procedurális keret, egyfajta „forgatókönyv” alapján konstruálták meg a hozzászólók, például: „*Ez a történet maximum hiteles az áldozatválasztástól az egész undok, manipulatív, profin kidolgozott megtervezésen és végrehajtáson át.*”²³ „*Ez a forgatókönyv a világ számos országában már több tucatszor lejatszodott.*”²⁴

Ez a „jól bejáratott menetrend” a fogalmi kerethez kötődő *jelenet (scene)* fogalmának segítségével ragadható meg: Andor (1985: 215.) szerint a jelenetek a beszélők valós, vagy hipotetikus belső világának tipikus eseményeire épülnek. Ennélfogva a hozzászólók megnyilatkozásai szerint a már ismert „forgatókönyv” alapján elkerülhetetlennek tűnik, hogy Sárosdi Lillából áldozat váljon.

A szubjektív áldozat

Áldozattá a szubjektív megélés változtat: ha az egyik fél úgy élte meg, akkor mindenkinek el kell fogadnia azt, hogy áldozat volt, és mindmáig áldozat. Mi-

lyen alapon lehetne megkérdőjelezni bárki érzéseit? Sem az nem perdöntő, hogy milyen volt a korszellem, sem az, hogy hogyan viselkedett és mit mondott a sértett az esemény közben, ugyanis, ha akkor, vagy később úgy élte meg, hogy áldozat volt, akkor az volt. Mind az akkori színlelése, mind a nyilvánosság elé állásig eltelt idő hossza számos tényezővel (félelem, elfojtás stb.) magyarázható, ezért nem kérdőjelezi meg az áldozat voltát. *„A »hatóságokhoz fordulni« a nagy emberrel szemben, egy olyan országban, ahol az áldozathibáztatás a hatóság alapvető hozzáállása, egy tizenéves megfélemlített lánynak nem opció.”²⁵*

A társult képek²⁶ két csoportra oszthatók. A stock fotókon jellemzően magányos nők ülnek mélységesen szomorúan, de egyedül. Érzéseik magányosak, magányosan kell hordozniuk őket és kezdeniük velük valamit. Megjelennek viszont olyan képek is, ahol Sárosdi Lilla arca aktív negatív érzelmeket mutat, mint a düh és a fájdalom.²⁷

A szubjektív áldozattá váláshoz elengedhetetlen a sértett vallomásának a hitelessége. Ennek forrása egyrészt az, hogy koherens-e a története az eseményről és a saját érzéseiről vele kapcsolatban, másrészt pedig az, hogy az esemény előtti és utáni élete összhangba hozható-e a történetével. Ezt a koherencia-követelményt sértette meg az, hogy Sárosdi Lilláról olyan filmfelvételek készültek, amelyek meztelenül, illetve (színlelt) szexuális tevékenység közben ábrázolják.²⁸ Akik számára ez releváns volt, azok szemében a felvételek megfosztották őt az áldozat identitásától.

Az ehhez a konstrukciós módhoz társuló képek megerősítik az áldozatidentitás bizonytalanságát. Olyan képeket²⁹ látunk, melyeken Sárosdi Lilla vörös ruhában van, arcán kéjes mosoly ül, s a partnere valami olyat tesz vele, például vélhetően a nő ágyéka körül matat, amit a képkivágás is inkább eltakar.

A kulturális áldozat

Áldozattá a kultúra, a kulturális változások tesznek: az amerikai MeToo tette lehetővé az ön- és társas viktimizációt. Ha ez nem indul el Hollywoodban, akkor maga Sárosdi Lilla is néma marad, ahogyan a többi áldozat is. Végig kell tehát vinni Magyarországon is a metoo mozgalmat. *„Tényleg ennyire hollywood függő, még a női önértetében és becsületében is a magyar színésznők világa? Mind egyik magyar hölgynek akkor jut eszébe, hogy hoppá 40 éve láttam egy segédoperatőri, rendezői péniszt, amikor Kaliforniában elkezdik a Harvey Weinstein botrányt? Ennyire azért ne, ha kérhetném...!”³⁰*

Amennyiben nem kedvező az a közeg, amelyben elő lehet állni egy ilyen történettel, akkor az áldozatok számára a magányos szenvedés marad, az tehát, hogy nemcsak annak idején kellett elviselniük az éppen történő dolgokat, hanem még évekig, évtizedekig kell cipelniük az emlékét. És ha mégis a nyilvánosság elé lépnének, el kellene viselniük a másodlagos megaláztatást, azt,

hogy számtalanszor elmondadják velük, tehát újra át kell, hogy éljék a velük történeteket, nem hisznek nekik, kinevetik őket, sőt, megvádolják azzal, hogy ők provokáltak, de legalábbis nem voltak elég érettek sem a helyzet kezeléséhez, sem ahhoz, hogy könnyen és gyorsan túltegyék magukat a megpróbáltatáson. *„A lavina mindig azért indul el, és ez az eredeti Weinstein-ügyre is igaz, mert onnantól kezdve, hogy valaki megtöri a hallgatást, már egyre könnyebb csatlakozni azokhoz, akik nem hallgatnak tovább.”*³¹

Mivel a kulturális áldozat tehát akkor jön létre, amikor a változások következtében az áldozat megszólal, ezért gyakori az arccal történő képi ábrázolás. Látjuk Sárosdi Lillát, ahogyan éppen beszél, elmondja a maga történetét, vagy legalább szomorúan, de elszántan néz.³²

A hatalmi áldozat

Áldozattá a lokális hatalmi viszonyok tesznek: potenciális vagy valóságos áldozatok vannak mindenütt, ahol emberek között hatalmi különbség, alá- és fölérendeltség áll fenn, mert az szinte elkerülhetetlenül vezet visszaéléshez, jóllehet nem minden visszaélés szexuális jellegű. Áldozata a más jellegű, de szintén durva bánásmódnak, megalázó viselkedésnek is van. A fizikai erőszak minden körülmények között áldozatot teremt, de erőszaknak kell neveznünk a verbális és a gazdasági visszaélést is. *„Cseppet se szexről szól az efféle zaklatás és erőszak, hanem hatalomgyakorlásról.”*³³

A konstrukcióhoz tartozó képi ábrázolásokon³⁴ a hatalom képviselője látható például egy felfelé vezető lépcső alján, ahol szembe néz a nézővel, az utat elállja, vagyis a hatalom birtokosaként megkerülhetetlen, ha a kép nézője fel akarna jutni a lépcsőkön. A hatalmat megmutatja még az, hogy a fotó alulról készül,³⁵ ami azt eredményezi, hogy a szereplő letekint a kép nézőjére, a néző számára pedig nem marad más helyzet, mint feltekinteni rá.

A politikai áldozat

Áldozattá a politikai rezsim változtat. A nemzeti együttműködés rendszere, a 2010 óta regnáló berendezkedés minden állampolgárt áldozattá tett és tesz, a politikai önkény áldozatává, ráadásul olyanná, amelyik zokszó nélkül túri az elnyomást.³⁶ Az ilyen zaklatásos esetek és főleg azok titokban maradása ezért a politikai berendezkedés következménye, mert az emberek megszokták, hogy bármilyen méltánytalanság éri is őket, nem szólalnak fel ellene, nem fordulnak a nyilvánosságához. *„Van olyan is, aki már megfejtette, hogy ez egy társadalmi szintű probléma, amiért, mily meglepő, a Fidesz hibáztatható. Legalábbis Grecsó Krisztián író szerint, aki az ATV-ben elmondta, hogy a Fidesz hozta vissza azt a kiszolgál-*

*tatottsági/hatalmi logikát, amely egyrészt a hatalommal való visszaélést, másrészt ennek a visszaélésnek zokszó nélküli elszenvetését eredményezi.*³⁷

Lehetséges az is, hogy lokális politikai helyzet áldozata legyen valaki. Ez a felfogás a liberális, „libsi”, tehát erkölcsileg züllött színházak politikai miliójét teszi meg elkövetőnek. Emiatt aztán a metoo példát mutat arra, hogy a nyilvánosság elé kell lépni, fel kell lázadni, szóvá kell tenni azt, ami nem tetszik. Ehhez bátorság kell, ezért nagy megbecsülést érdemel a metoo-ban önmagát felmutató áldozat. *„A feneketlen mélységbe süllyedt libsi »művészet«, a perverz, beteges lelkületű, botrányra éhes nézőközönséggel. No, ebből nem kérünk, egy fikarcnyit se!”*³⁸

A konstrukció képi ábrázolását mutatják azok a fotók, ahol Sárosdi Lilla színpadon, karját a magasba tartva, mikrofon előtt látható, és vélhetően a vele szemben elhelyezkedőkre tekint.³⁹ A kép a bátorság és felszólalás szimbólumait mutatja be.

A bűnbak áldozat

Az elkövetőből is áldozat lesz, ha aránytalanul nagy büntetés éri a valahai tette miatt. A büntetés arányos kell, hogy legyen a tett nagyságával. Ha az elkövető teljes egzisztenciája összeomlik azért, amit évtizedekkel korábban tett, ráadásul akkor is jóhiszeműen, de legalábbis a saját megítélése szerint ártalmatlanul, akkor a nyilvános leleplezése boszorkányüldözéssel ér fel. Számtalan hasonló dolgot követnek el mások, akár a szakmájában, akár a széles társadalomban, és mégis csak őt büntetik mindenki helyett.⁴⁰ Ez a bűnbak képzés, és a bűnbak még akkor is áldozat, ha nem ártatlan. *„És valamiért a sok meeto közt senki nem rebeagne el egy kurva imát azokért, akiket hamisan vádoltak (és fognak megvádolni a következő hetek hisztériájában) az önjelölt áldozatok, aki számára szépen bevetett zsarolási alapot parcelláztak ki ezzel. A szerepek ki vannak osztva kérem szépen, »ha farkad van, állj be szépen az elkövetők sorába, hamarosan értesítünk az ítéletről».”*⁴¹

A konstrukcióhoz kapcsolódó képek közül Marton Lászlót védve az ügyben többször felszólaló Stohl András ábrázolása emelhető ki.⁴² Akárcsak az objektív áldozat képi elemeinél, itt is megjelenik a függöny, ami mögött ehelyütt nem egy férfi sziluettje, hanem Stohl András látható, aki a függönyön keresztül, komoly arckifejezéssel a kép nézőjére tekint.

Identifikáció

Sárosdi Lilla egyszer sem nyilvánítja magát közvetlenül áldozatnak, ugyanakkor a magyar metoo-t elindító, de azóta a profiljáról törölt poszt az explicit bizonyítéka annak, hogy azonosította, identifikálta magát az áldozat voltával

egyfelől, a nemzetközi MeToo-mozgalommal másfelől. A szöveg azért is releváns a számunkra, mert leírja az identifikáció kognitív, értékelő és érzelmi összetevőit is.

A posztban az eseményt meséli el, és ebben jól nyomon követhető az, ahogyan az érzései reagálnak a történésekre. Először *elsírta magát, szégyent érzett*, amiért nem tett eleget a rendező kérésének. *Harag* azonban ott, a helyszínen nem, hanem csak később fogta el, mégpedig azért, mert a rendező még mindig fiatalokkal foglalkozik, már csak az oktatói munkája okán is. Sárosdi szorint Marton a visszautasítást *megebántva* és *sértődötten* fogadta. Fontos megemlíteni, hogy a szövegben a színésznő a saját viselkedését „*hisztinek*” minősíti. A szó általában túlzó reakcióra és irracionális indulatokra utal. A poszt végén arról ír, hogy *megalázásban* volt része, ahogyan másoknak is a pályán, a szakmában.

A poszt szövegezése, különösen a férfi testhelyzetének és nemi szervének leírása *undort* és *gúnyt* érzékeltet: a férfi fölébe magasodik ugyan, ami *félelmet* kelthet, de a nemi szerve „*pici*” és „*löttyedt*”, s a férfi „*limbálja*”, vagyis lógatja és himbálja azt a szeme előtt. A támadó tehát egyszerre félelmetes, ugyanakkor férfiként csökkent értékű, a testhelyzete pedig nem méltó a „*nagy rendező*” voltához. Nem véletlen, hogy a nő oldalra fordulva először nem is őt veszi észre, hanem a Parlamentet, amelyik nagy, inkább figyelemre méltó, mint a férfi.

Mivel Sárosdi Lilla a saját bevallása szerint az esemény idején még szűz volt, ezért feltehetően a leírásnak az utóbbi része inkább az eseménnyel kapcsolatos mai érzelmein alapszik, mint az akkori érzései pontos felidézésén. Jelzik azt az érzelemmunkát, érzelemmenedzsmentet, amelyet végrehajtott az akkori érzésein, azokat a módokat, tehát például a férfi lekicsinylését, aminek a segítségével megküzd a megaláztatásával.

Sárosdi Lilla egy interjújában⁴³ az esemény előtti időszakról azt mondja, hogy *rajongott* a színházért, *boldog* volt és *le volt nyűgözve*, hogy megnézhetette a próbákat is. Magát akkoriban *öszönös* és *naiv* embernek írja le, ennek is tudja be, hogy beszállt a rendező autójába. Az egyik válaszában kifejti továbbá, hogy amikor néha találkozik Martonnal, „*feltör benne az indulat*”, sőt ez olyan mértéket ölt, hogy *szíve szerint meg is ütné*. Továbbá a *dühön* kívül *félelmet* említ.

A történetének elmesélése után *szolidaritást* vár az olyan személyektől, akik a színházi berkekben hatalommal bírnak. Elmondása szerint az ügytől azt várja, hogy azok, akik hatalommal rendelkeznek, ne használják ki a pozíciójukat, így a nyilvánosságra hozatal megvédi a fiatalokat a hasonló helyzetektől.

Miután felfedte, hogy a vallomásában Marton Lászlóra utal, aki kilátásba helyezte, hogy beperli rágalalmazásért, Sárosdi úgy nyilatkozott,⁴⁴ hogy „*erősnek*” *érzi magát*, mert igaza van, és mert sokan állnak mellette.

Érdemes bemutatni azt, ahogyan az elkövető dolgozott a saját identitásán. Az őt ért vádakat Marton László először rágalomnak minősítette, és jogi lépéseket helyezett kilátásba. A későbbiekben kiadott egy nyilatkozatot, amelyben bocsánatot kért azoktól a személyektől, akik úgy érzik, hogy *megsértette* vagy a viselkedésével nehéz helyzetbe hozta őket. A saját érzéseiről annyit írt, hogy a vádak nyilvánosságra kerülése *megviselte*.

Marton László tehát azt sugallja a nyilatkozattal, hogy ő egyszerűen közeledésnek tekinti a történeteket, vagyis ha valakit sértett az, amit tett, akkor az az egyéni, szubjektív átéléséből eredt és nem a közeledésből. A rendező tehát arra utal, hogy szerinte akkortájt, vagy talán azóta is, az ilyen jellegű tettek részei a férfi és nő közötti kapcsolatnak, amennyiben vonzalom ébred közöttük, még akkor is, ha ez egyoldalú. Sárosdi Lilla is elmondja, hogy annak idején a férfi azzal unszolta, hogy „nekik szoktak lenni ilyen barátnők, akikkel együtt lazulnak”, tehát a viselkedés teljesen bevett a két férfi számára. Jól látható, hogy Marton László nem veszi magára az elkövető identitást, ugyanakkor azt egy idő után elfogadja, hogy mások áldozatnak tekintik magukat, ámde, tehetjük hozzá a saját kategorizálásunk alapján, az érintetteket szubjektív áldozatnak minősíti, és nem másnak.

Sárosdi Lilla elbeszélésében és Marton László nyilatkozatában a politikai áldozatot leszámítva jelen van szinte mindegyik viktimizáló irány. Feltűnik az *objektív áldozat* fiatalsága, naivitása, szexuális tapasztalatlansága szemben az idősödő férfi tekintélyével. Jelen van a *szubjektív áldozat* például abban, hogy számára már akkor is és azóta is az a lényeg, ahogyan ő megélte az eseményt, bármilyen alázatosan kért is elnézést a vonakodásáért. Mivel a poszt az amerikai MeToo-t jelöli meg ösztönzőjének, ezért jelen van a *kulturális áldozat* komponense. A *hatalmi áldozatra* is következtethetünk abból, hogy az elbeszélés szerint Marton László a szakmát képviselte a fiatal színésznő számára, s hogy mivel azóta is igazgatóként, főrendezőként és egyetemi tanárként dönthet színészek sorsa felett, ezért ez az alá- és fölérendeltség járhat mai fiatalok áldozattá válásával. A *bűnbak áldozat* valamennyire megtalálható Marton László nyilatkozatában, de főként azokban a megszólalásokban, ahol például Kálmán Olga, Csáki Judit és Verebes István beszél a büntetés eltúlzott nagyságáról, illetve arról, hogy Marton Lászlót büntetik valamiért, ami teljesen általános akár a szakmában, akár azon kívül.

Összegzés: ki lehet áldozat?

A magyar metoo-vita alapján a következőket mondhatjuk.

Elsősorban nők lehetnek áldozatok, de – szemben a dolgozat elején említett gyermek áldozatokkal – előfordulhat a kétely, hogy nem ismert a teljes törté-

net, és talán félreértések vezettek a kellemetlen fordulathoz és élményekhez. A nők gyengék mind fizikailag, mind érzelmileg, ezért nem tudnak sem testileg ellenállni, sem lelkileg könnyedén túllépni az ilyen élményeiken.

Férfi is lehet áldozat, de nagyon ritkán, és akkor nagyon részletesen ismereni kell azokat a körülményeket, amelyek közepette ez a teljesen valószínűtlen eset megtörtént.⁴⁵ Akkor a leghihetőbb a férfi áldozat, ha az elkövető is férfi. Ha nő lenne az elkövető, akkor a férfi legfeljebb a viccek szintjén lehet áldozat, valóságosan nem. Egy férfitől inkább várható el, hogy akár a fizikai erőszaknak is ellenálljon, nem szólva arról, hogy egy férfi kevésbé érzelmes, mint egy nő, tehát érzelmileg is kevésbé viselik meg az ilyen esetek.

A képi világ is azt mutatja, hogy csak nő lehet áldozat. Egyetlen olyan képet sem találni, amelyen nő vagy férfi támadna férfit. A Sárosdi Lillát férfi partnerrel ábrázoló képeken is ugyanannyiszor van testileg felül a férfi, mint a nő.

A többség elfogadja, hogy bárki lehet áldozat, aki alárendelt helyzetben van valaki mással szemben. Ez a felfogás elvontan fogalmazódik meg, vagyis anélkül, hogy az ilyen áldozatnak akár csak a nemét is specifikálnák.

Van olyan felfogás is, hogy csak az lehet áldozat, aki az anyagi megsemmisüléssel néz szembe. Az ilyen ember még akkor is áldozatnak tekintendő, ha látszólag önként enged a közeledésnek, ugyanis nincsen valós alternatívája. Ezért a jól fizetett amerikai színésznők nem lehettek áldozatok. Ha gazdag emberek áldozatnak mondják magukat, akkor valójában alkut kötöttek annak idején a karrierjük érdekében. Itt tehát az áldozattá válás összekapcsolódik a gazdasági státussal.

Lehet áldozat a kormánytöbbség által elnyomott összes magyar állampolgár, de nem lehet áldozat politikus. Még amikor Gurmai Zita, MSZP-képviselő személyesen állt ki az esetével,⁴⁶ azt is kétely fogadta. A politikus tehát, amikortól és ameddig politikus, nem lehet áldozat, legfeljebb ideiglenesen és részlegesen, például azért, mert a másik oldal méltánytalanul támadja.⁴⁷

Úgy tűnik, hogy a politikus az áldozat képviselője és védelmezője lehet. Az említett éhségmenetek és a gyarmatosítás elleni békemenet mellett hasonló szerepet tölt be például az Isztambuli Egyezmény körüli harc a magyar ellenzék részéről és a nők iszlám elleni védelmét ígérő jobboldali megszólalások.⁴⁸ Egyiknél sem jelenik meg valós vagy potenciális áldozat, de tulajdonképpen jobb is, ugyanis a hús-vér embereknek saját életútjuk van, s kiderülhet, hogy identitásukat nem meríti ki az áldozati létezés.

Milyen módját választhatja a politikus a képviselni kívánt csoport vagy személy viktimizációjának? A kutatásunk alapján a következő választ adhatjuk erre:

A procedúrák vonatkozásában a legbiztosabb a jogi út. Ha a bíróság a sértettnek ad igazat, akkor ő biztosan áldozat. Segíthet a sértettek melletti kiállítás, nyilatkozat, demonstráció, együtt szereplés is.

A tudáselemek tekintetében történetre van szükség, annak pedig kell lennie főszereplőinek, nélkülözhetetlen tehát az elkövető megnevezése, mert áldozathoz szükséges az elkövető. Még akkor is, ha az áldozat arctalan, még akkor is, ha az elnyomorodás, az abúzus, a hatalmi visszaélés statisztikai adatai formájában éli diszkurzív és vizuális életét, jó, ha a történet rendelkezik megszemélyesített elkövetővel vagy elkövetői csoporttal. A sértett akkor válhat hiteles áldozattá, ha teljesen tehetetlennek mutatkozik. A statisztikai létezése jól szolgálja ezt, ugyanis az adatok homogénnek és jól megszámlálhatónak mutatják az áldozatok körét.

Láttuk azt is, hogy nemcsak egyetlen típusa létezik az áldozatnak. A kulturális állapottól és az adott vagy a megnyerni kívánt politikai közösség igényeitől függ, hogy az objektív áldozat az elfogadhatóbb, vagy a szubjektív, vagy valamelyik másik, de – minthogy politikáról van szó – kell lennie valamilyen politikai összetevőnek abban, ahogyan a sértett áldozattá vált, s valószínűleg hatásosabb az, ha megszemélyesíthető az elkövető, mint ha a rendszer egésze, vagy valamely nagy intézmény tűnik fel ebben a szerepben.

Végül általában is visszautalva a politika moralizálódására, megerősíthetjük, hogy bár a dolgozatban látszólag egy egyszeri egyéni sérelmet és a róla szóló vita rövid szakaszának a feldolgozását láthattuk, úgy tűnik, a politika egyre inkább ilyen események és a közéleti feldolgozásuk mentén folyik, hiszen az állampolgárokat ilyen, jól moralizálható ügyek érdeklik. S a közösségi média oldalain ők maguk is kendőzetlenül mutatják meg azt, hogyan viselkednek a szűk értelemben vett politikában és azon kívül, ott vitatják és ítélik meg mások viselkedését, éspedig függetlenül magukat a nagy rendszerek és a kulturális intézmények normakészletétől, mondván, ha ők ezt gondolják, akkor annak ugyanúgy van legitimitása, mint annak, amit az iskola tanít, a politikus hirdet, vagy a művész mutat.

JEGYZETEK

- ¹ Éppen ezért elsősorban az abuzált gyermekek lehetnek áldozatok. McAlinden (2014) és Boutellier (2004) szerint ők az „ideális áldozatok”, hiszen velük kapcsolatban aligha merül fel kétely az ártatlanságukat illetően, vagyis a helyzetük valóban abszolút.
- ² Az írásmóddal is megkülönböztetjük az amerikai MeToo-t és a magyar metoo-t.
- ³ A magyar Weinsteinekről vall Sárosdi Lilla és Sándor Erzs. *Magyar Narancs*, 2017. 10. 14. <https://magyarnarancs.hu/bun/a-magyar-weinsteinekrol-vall-sarosdi-lilla-es-sandor-erzsi-107033/?orderdir=&pagenr=2>
- ⁴ A használt szavaknak a metoo diskurzusokban alkalmazott értelmét követjük, és nem a példál jog által szentesített jelentését.
- ⁵ Hozzászólás ehhez: Sárosdi Lilla elárulta, kiről beszélt a zaklatási ügyben. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19. https://hvg.hu/itthon/20171019_sarosdi_killa_elarulta_ki_zaklatta

- ⁶ Hozzászólás ehhez: A zaklató nem nyerhet, de nyerni fog. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19. https://hvg.hu/velemeney/20171019_A_zaklato_nem_nyerhet_de_nyerni_fog?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202005
- ⁷ Zaklatási ügyek: ahol hatalom, ott probléma is van. *Magyar Nemzet*, 2017. 10. 19. <https://magyarnemzet.hu/archivum/kulturgrund/zaklatasi-ugyek-ahol-hatalom-ott-problema-is-van-3860538/>
- ⁸ „Ez a nő boldog lenne, ha zaklatná végre valaki” <https://www.life.hu/intim/20171021-aki-elmegy-k-rvanak-az-ne-csodalkozzon-ha-megb-asszak.html>, 2017.10.24. Ingyencnek tartja Marton Lászlót a magyar színházi élet egyik vezetője, *ORIGO*, 2017.11.03. <https://www.origo.hu/itthon/20171102-marton-zaklatas-szinhaz.html>. Marton-botrány: Sárosdi Lillától nem is áll olyan távol a szexuális kiszolgáltatottság? 2017. 10. 27 <https://pestisracok.hu/marton-botrany-sarosdi-lillatol-nem-olyan-tavol-szexualis-kiszolgáltatottsag-videoval-18/>, <https://www.origo.hu/itthon/20171102-marton-zaklatas-szinhaz.html>, A magyar Weinsteinek. *Magyar Nemzet*, 2017. 10. 24. <https://magyarnemzet.hu/archivum/vezercikk/a-magyar-weinsteinek-3859949/>
- ⁹ Hozzászólás ehhez: Marton-botrány: Sárosdi Lillától nem is áll olyan távol a szexuális kiszolgáltatottság? (Videóval 18+). *Pesti Srácok*, 2017. 10. 27. <https://pestisracok.hu/marton-botrany-sarosdi-lillatol-nem-olyan-tavol-szexualis-kiszolgáltatottsag-videoval-18/>
- ¹⁰ Hozzászólás ehhez: Unod már? Me too! *Mandiner*, 2017. 10. 24. https://mandiner.hu/cikk/20171024_szalma_gyorgy_unod_mar_me_too
- ¹¹ Marton nem perel. Hír TV, 2017. 10. 26. <https://youtu.be/cXICqPayHDs>
- ¹² „Verebes: Vannak színésznők, akiknek meg lehet fogni a fenekét, és vannak, akiknek nem.” ATV, 2017. 10. 20. <https://www.youtube.com/watch?v=1AA2kzfoMFA>
- ¹³ Hozzászólás ehhez: A Vígszínház a zaklatási ügyről: azt gondoljuk, amit a Katona. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19. https://hvg.hu/itthon/20171019_Vigszinhaz_Sarosdi_Lilla_szexualis_zaklatas_szinhazak
- ¹⁴ Ingyencnek tartja Marton Lászlót a magyar színházi élet egyik vezetője, *ORIGO*, 2017.11. 03. <https://www.origo.hu/itthon/20171102-marton-zaklatas-szinhaz.html>
- ¹⁵ Hozzászólás ehhez: Marton-botrány: Sárosdi Lillától nem is áll olyan távol a szexuális kiszolgáltatottság? (Videóval 18+). *Pesti Srácok*, 2017. 10. 27. <https://pestisracok.hu/marton-botrany-sarosdi-lillatol-nem-olyan-tavol-szexualis-kiszolgáltatottsag-videoval-18/>
- ¹⁶ Hozzászólás ehhez: #Metoo – a férfi-nő kontaktusok halála felé, *Mandiner*, 2017. 10. 20. https://mandiner.hu/cikk/20171020_jeszenszky_zsolt_metoo_a_ferfi_no_kontaktusok_halala_fele
- ¹⁷ Hozzászólás ehhez: Révész Sándor: Mitül... *Hvg.hu*, 2017. 10. 24. https://hvg.hu/velemeney/20171024_Revesz_Sandor_Mitul
- ¹⁸ „Verebes: Vannak színésznők, akiknek meg lehet fogni a fenekét, és vannak, akiknek nem.” ATV, 2017. 10. 20. <https://www.youtube.com/watch?v=1AA2kzfoMFA>
- ¹⁹ Hozzászólás ehhez: A Vígszínház a zaklatási ügyről: azt gondoljuk, amit a Katona. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19. https://hvg.hu/itthon/20171019_Vigszinhaz_Sarosdi_Lilla_szexualis_zaklatas_szinhazak
- ²⁰ Már vers is készült a magyar áldozathibáztatásról. 24.hu, 2017. 10. 20. <https://24.hu/kultura/2017/10/20/mar-vers-is-keszult-a-magyar-aldozathibaztatatarol/>
- ²¹ Révész Sándor: Mitül... *Hvg.hu*, 2017. 10. 24. https://hvg.hu/velemeney/20171024_Revesz_Sandor_Mitul

- ²² Mi a véleménye a #Metoo-posztokról? Most elmondhatja! *Hvg.hu*, 2017. 11. 03. https://hvg.hu/élet/20171103_Mi_a_velemeny_a_Metooosztozokrol_Most_elmondhatja
- ²³ Hozzászólás ehhez: A Vígszínház a zaklatási ügyről: azt gondoljuk, amit a Katona. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19 https://hvg.hu/itthon/20171019_Vigszinhaz_Sarosdi_Lilla_szexualis_zaklatas_szinhazak
- ²⁴ Hozzászólás ehhez: Sárosdi Lilla elárulta, kiről beszélt a zaklatási ügyben. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19 https://hvg.hu/itthon/20171019_sarosdi_killarulta_ki_zaklatta
- ²⁵ Hozzászólás ehhez: A zaklató nem nyerhet, de nyerni fog. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19. https://hvg.hu/velemeny/20171019_A_zaklato_nem_nyerhet_de_nyerni_fog?utm_source=mandiner&utm_medium=link&utm_campaign=mandiner_202005
- ²⁶ Kép forrása: DREAMSTIME. Sárosdi Lilla színésznő kitálat: szexuális zaklatás áldozata volt (18+). *Life.hu*, 2017. 10. 14. <https://www.life.hu/intim/20171014-sarosdi-lilla-szineszno-kitalal-szexualis-zaklatas-aldozata-volt.html>; Kép forrása: THINKSTOCK. Sárosdi Lilla, a szexuálisan zaklatott színésznő nem fog nevet mondani. *Life.hu*, 2017. 10. 16. <https://www.life.hu/hirek/20171016-sarosdi-lilla-szexualisan-zaklatott-szineszno-nem-fog-nevet-mondani.html>; Kép forrása: AFP / PHOTOALTO / FRÉDÉRIC CIROU. Nevet követelnek a magyar színésznőtől, Sárosdi Lillától, aki molesztálásról beszélt. *Life.hu*, 2017. 10. 17. <https://www.life.hu/hirek/20171017-sarosdi-lillatol-kovetelik-mondja-el-ki-molesztalta.html>
- ²⁷ Sárosdi Lilla: Nagyon szívesen beszélnek Marton Lászlóval. Fülöp Dániel Mátyás, *24.hu*, 2017. 10. 21. <https://24.hu/kultura/2017/10/21/sarosdi-lilla-nagyon-szivesen-beszelnak-marton-laszloval/>; Az áldozatok azonosították Marton barátját, ő lehet a per kulcsszereplője. Kép forrása: HírTV. *Hvg.hu*, 2017. 10. 24. https://hvg.hu/itthon/20171024_Sarosdi_Lilla_Marton_Laszlo_zaklatasi_ugy_tovabbi_aldozatok_Vigszinhaz
- ²⁸ Marton-botrány: Sárosdi Lillától nem is áll olyan távol a szexuális kiszolgáltatottság? (Videóval 18+). *Pestisracok.hu*, 2017. 10. 27. <https://pestisracok.hu/marton-botrany-sarosdi-lillatol-nem-olyan-tavol-szexualis-kiszolgáltatottsag-videoval-18/>
- ²⁹ Marton-botrány: Sárosdi Lillától nem is áll olyan távol a szexuális kiszolgáltatottság? (Videóval 18+). *Pestisracok.hu*, 2017. 10. 27. <https://pestisracok.hu/marton-botrany-sarosdi-lillatol-nem-olyan-tavol-szexualis-kiszolgáltatottsag-videoval-18/>
- ³⁰ Hozzászólás ehhez: A zaklatások áldozatai azért hallgatnak sokáig, mert jogosan félnek a borzalmas reakcióktól. *444.hu*, 2017. 10. 19. <https://444.hu/2017/10/19/a-zaklatasok-aldozatai-azert-hallgatnak-sokaig-mert-jogosan-felnek-a-borzalmas-reakcioktol>
- ³¹ Sárosdi Lilla felfedte egykori zaklatóját. *Hír TV*, 2017. 10. 19. https://hirtv.hu/ahirtvhirei_adattar/sarosdi-lilla-felfedte-egykori-zaklatojat-2422451
- ³² Sárosdi Lilla: Nagyon szívesen beszélnek Marton Lászlóval. Fülöp Dániel Mátyás, *24.hu*, 2017. 10. 21. <https://24.hu/kultura/2017/10/21/sarosdi-lilla-nagyon-szivesen-beszelnak-marton-laszloval/>; Az áldozatok azonosították Marton barátját, ő lehet a per kulcsszereplője. Kép forrása: HírTV. *Hvg.hu*, 2017. 10. 24. https://hvg.hu/itthon/20171024_Sarosdi_Lilla_Marton_Laszlo_zaklatasi_ugy_tovabbi_aldozatok_Vigszinhaz
- ³³ Hozzászólás ehhez: A Vígszínház a zaklatási ügyről: azt gondoljuk, amit a Katona. *Hvg.hu*, 2017. 10. 19. https://hvg.hu/itthon/20171019_Vigszinhaz_Sarosdi_Lilla_szexualis_zaklatas_szinhazak

- ³⁴ Fotó: Czibmal Gyula/MTI/MTVA. Marton László ellen etikai vizsgálat indul. *Hvg.hu*, 2017. 10. 27. https://hvg.hu/itthon/20171027_marton_ellen_etikai_vizsgalat_indul
- ³⁵ Az áldozatok azonosították Marton barátját, ő lehet a per kulcsszereplője. *Hvg.hu*, 2017. 10. 24. https://hvg.hu/itthon/20171024_Sarosdi_Lilla_Marton_Laszlo_zaklatasi_ugy_tovabbi_aldozatok_Vigszinhaz
- ³⁶ Grecsó: Nem tudná elviselni a társadalom, ha minden zaklatott a nyilvánosság elé állna. *ATV*, 2017. 10. 20. <https://www.youtube.com/watch?v=pk-ckYaPQJE>
- ³⁷ Hozzászólás ehhez: #Metoo – a férfi-nő kontaktusok halála felé. *Mandiner*, 2017. 10. 20. https://mandiner.hu/cikk/20171020_jeszenszky_zsolt_metoo_a_ferfi_no_kontaktusok_halala_fele#commentanch6168255
- ³⁸ Hozzászólás ehhez: Marton-botrány: Sárosdi Lillától nem is áll olyan távol a szexuális kiszolgáltatottság? (Videóval 18+). *Pesti Srácok*, 2017. 10. 27. <https://pestisracok.hu/marton-botranysarosdi-lillatol-nem-olyan-tavol-szexualis-kiszolgáltatottsag-videoval-18/>
- ³⁹ Fotó: MTI/Marjai János. Sárosdi Lilla: Itt járunk a szőnyegen, ami alatt hullák vannak. *Hvg.hu*, 2017. 10. 16. https://hvg.hu/itthon/20171016_Sarosdi_Lilla_interju_szexualis_zaklatas_szinhaz_Schilling_Arpad
- ⁴⁰ „Sárosdi Lilla nem bánta meg, hogy nyilvánosságra hozta zaklatója nevét.” *HírTV*, 2017. 11. 10. <https://www.youtube.com/watch?v=KDKFUr827fg>
- ⁴¹ Hozzászólás ehhez: Unod már? Me too! *Mandiner*, 2017. 10. 24. https://mandiner.hu/cikk/20171024_szalma_gyorgy_unod_mar_me_too
- ⁴² Pontosította álláspontját zaklatásügyben Stohl András. *Hvg.hu*, 2017. 10. 25. https://hvg.hu/itthon/20171025_stohl_zaklatas_class_fm
- ⁴³ Sárosdi Lilla: Itt járunk a szőnyegen, ami alatt hullák vannak, *Hvg.hu*, 2017. 10. 16. https://hvg.hu/itthon/20171016_Sarosdi_Lilla_interju_szexualis_zaklatas_szinhaz_Schilling_Arpad
- ⁴⁴ Sárosdi Lilla: Nagyon szívesen beszélnek Marton Lászlóval, *24.hu*, 2017. 10. 21. <https://24.hu/kultura/2017/10/21/sarosdi-lilla-nagyon-szivesen-beszelnak-marton-laszloval/>
- ⁴⁵ Unod már? Me too! *Mandiner*, 2017. 10. 24. https://mandiner.hu/cikk/20171024_szalma_gyorgy_unod_mar_me_too
- ⁴⁶ <https://www.facebook.com/watch/?v=1620276831363374>, <https://24.hu/belfold/2017/10/21/az-mszp-s-gurmai-zitaval-is-eroszakoskodtak/>
- ⁴⁷ Karácsony Gergely, Budapest első női főpolgármestere. *Mandiner*, 2020. 05. 01. https://mandiner.hu/cikk/20200501_karacsony_gergely_budapest_első_női_főpolgármestere
- ⁴⁸ „Ha bejön Magyarországra a sária, nem lesz itt miniszoknya!” *Magyar Nemzet*, 2017. 10. 25. <https://magyarnemzet.hu/archivum/belfold-archivum/ha-bejon-magyarorszagra-a-saria-nem-lesz-itt-miniszoknya-3859897/>

IRODALOM

- Andor József (1985): On the Psychological Relevance of Frames. *Quaderni di semantica*, Vol. 6, No. 2, 212–221.
- Balogh László Levente–Valastyán Tamás (2016): *Az áldozat reprezentációi*. Debreceni Egyetemi Kiadó.

- Balogh László Levente–Takács Miklós–Valastyán Tamás (2019): *Áldozat-narratívák*. Budapest, Kijárat Kiadó.
- Boutellier, Hans (2004): *The Safety Utopia. Contemporary Discontent and Desire as to Crime and Punishment*. Dordrecht, Boston Kluwer Academic Publishers.
- Brown, Wendy (1995): *States of Injury. Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton, Princeton University Press.
- Burgers, Christian–Konijn Elly A.–Steen, Gerard J. (2016): Figurative Framing: Shaping Public Discourse Through Metaphor, Hyperbole, And Irony. *Communication Theory*, Vol. 26, No. 4, 410–430. <https://doi.org/10.1111/comt.12096>
- Cacciatore, Michael. A.–Scheufele, Dietram A.–Iyengar, Shanto (2016): The End of Framing as We Know It... and the Future Of Media Effects. *Mass Communication and Society*, Vol. 19, No. 1, 7–23. <https://doi.org/10.1080/15205436.2015.1068811>
- Carlyle, Kellie E.–Jeanine P. D. Guidry–Sharyn A. Dougherty–Candace W. Burton (2019): Intimate Partner Violence on Instagram: Visualizing a Public Health Approach to Prevention. *Health Education & Behavior*, Vol. 46, No. 2S, 90S–96S. <https://doi.org/10.1177/1090198119873917>
- De Benedictis, Sara–Shani Orgad–Catherine Rottenberg (2019): #MeToo, popular feminism and the news: A content analysis of UK newspaper coverage. *European Journal of Cultural Studies*, Vol. 22, No. 5–6, 718–738. <https://doi.org/10.1177/1367549419856831>
- Dubber, Markus Dirk (2002): *Victims in the War on Crime: The Use and Abuse of Victim's Rights*. New York, New York University Press.
- Entman, Robert M. (1993): Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm." *Journal of Communication*, Vol. 43, No. 4, 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- Fillmore, Charles J. (2006): Frame Semantics. In: Dirk Geeraerts (Ed.): *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. 373–400. Berlin, Mouton de Gruyter.
- Girard, René (1972): *La Violence et le sacré*. Editions Bernard Grasset, Paris.
- Girard, René (1982): *Le Bouc émissaire*. Éditions Grasset & Fasquelle, Paris.
- Hoyle, Carolyn–Richard Young (eds.) (2002) *New Visions of Crime Victims*. Oxford, Hart Publishing.
- Kahneman, Daniel–Tversky, Amos (1983): Choices, values, and frames. *American Psychologist*, Vol. 39, No. 4, 341–350. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.39.4.341>
- Kiss Balázs (2017) Közösségkutatás és társadalomszemiotika. In: Kiss Balázs (szerk.) *A polarizáció évei. Politikai kommunikáció Magyarországon, 1997–2006*. Budapest, MTA TK PTI.
- Kövecses Zoltán (2000): *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Krippendorff, Klaus (2017): Three Concepts to Retire. *Annals of the International Communication Association*, Vol. 41, No. 1, 92–99. <https://doi.org/10.1080/23808985.2017.1291281>
- Lakoff, George (1986): *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago, University of Chicago Press.
- Lakoff, George (2004): *Don't Think of an Elephant!: Know Your Values and Frame the Debate: The Essential Guide for Progressives*. White River Junction, Chelsea Green Pub. Co.
- Martin, Stephanie L.–Jessica McLean–Carolyn Brooks–Karen Wood (2019): I've Been Silenced for so Long: Relational Engagement and Empowerment in a Digital Storytelling Project With

- Young Women Exposed to Dating Violence. *International Journal of Qualitative Methods*, Vol, 18. <https://doi.org/10.1177/1609406919825932>
- McAlinden, Anne-Marie (2014): Deconstructing Victim and offender Identities in Discourses on Child Sexual Abuse: Hierarchies, Blame and the Good/Evil Dialectic. *British Journal of Criminology*, Vol. 54, No. 2, 180–198. <https://doi.org/10.1093/bjc/azt070>
- Mehozay, Yoav (2018): From Offender Rehabilitation to the Aesthetic of the Victim. *Social & Legal Studies*, Vol. 27, No. 1, 97–113. pp. <https://doi.org/10.1177/0964663917709526>
- Noor, Masi–Nurit Shnabel–Samer Halabi–Arie Nadler (2018): Amikor a szenvedés szenvedést szül: Az áldozati versengés pszichológiája erpszakos csoportközi konfliktusokban. In: Fülöp Éva és Kővágó Pál (szerk.): *A kollektív áldozati szerep szociálpszichológiája*. Budapest, Oriold és Társai.
- Rock, Paul (2002): On Becoming a Victim. In: Hoyle, Carolyn–Richard Young (eds.): *New Visions of Crime Victims*. Oxford, Hart Publishing.
- Starkey, Jesse C.–Amy Koerber–Miglena Sternadori–Bethany Pitchford (2019): #MeToo Goes Global Media Framing of Silence Breakers in Four National Settings. *Journal of Communication Inquiry*, Vol. 43, No. 4, 437–461. <https://doi.org/10.1177/0196859919865254>
- Thibodeau, Paul H.–Boroditsky, Lera (2011): Metaphors We Think With: The Role of Metaphor in Reasoning. *PLoS ONE*, Vol. 6, No. 2, e16782 <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0016782>
- Walklate, Sandra (2007): *Imagining the Victim of Crime*. New York, Open University Press.
- Wexler, Lesley–Jennifer K. Robbennolt–Colleen Murphy (2019): #MeToo, Time’s Up, and Theories of Justice. *University of Illinois Law Review*, Vol. 2019, No. 1, 45–111. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3135442>
- Zombory Máté (2019): *Traumatársadalom. Az emlékezetpolitika történeti-szociológiai kritikája*. Budapest, Kijárat.